

Jean Daniélou

A KERESZTÉNYSÉG ÉS A NEM-KERESZTÉNY VALLÁSOK

A nagy nem-keresztény vallások tanulmányozása közben ki-kerülhetetlenül felmerül a gondolat: szembeállítani őket a kereszténységgel. Aktuálissá teszi ezt a problémát, hogy egyre újabb és újabb könyvek és folyóiratok jelennek meg, amelyek India, Kína és az izlám mesterműveit ismertetik. Azonkívül egyre többször találkozunk a nagy vallások képviselőivel, és akár a könyveket forgatjuk, akár ezekkel az emberekkel beszélünk, mindig megragad a belőlük áradó vallásosság magasrendűsége. Ez megzavar bennünket, tehát szembe kell néznünk a problémával.

Hiba volna, hogyha a nem-keresztény vallásokban csak babonát, vagy jelentéktelen spekulációkat látnánk. Igazságosnak kell lennünk a vallásos értékeik iránt. XII. Pius pápa a *Divini praecones* kezdetű enciklikájában mondja: „Az Egyház sohasem tárgyalta a pogányok tanait megvetéssel.” Nem szükséges kisebbiteni a nem-keresztény vallásokat, hogy megmutassuk a keresztény vallás nagyságát. Ellenkezőleg, e nagyság annál nyilvánvalóbbá lesz, minél inkább elismerjük azoknak a valóságoknak a méreteit, amelyeket felülmúl.

De van egy másik, még károsabb magatartás is. Manapság azt látjuk, hogy a kereszténység transzcendenciáját (természetfelettségét) számos oldalról támadják, és kisebbitik, s a határok amelyek más vallásoktól elválasztják egyre jobban elmosódnak. Egyesek a kereszténységet valamilyen „vallásos tradícióhoz” számítják, amelynek csupán egyik ága volna, és pedig egyáltalán nem a leglényegesebb. Mások csak epizódot látnak benne az emberiség vallásos fejlődésében; epizódot, amely megelőző vallásos formákból fakadt és talán az a sorsa, hogy egykor majd a jövő vallásának adjon helyt. Vannak, akik a dogmáknak másodrendű fontosságot tulajdonítanak és azt vallják, minden vallásban lehetséges elérni az egyetlen realitást: a „spirituális megtapasztalást.”

Számunkra e felfogások természetesen elfogadhatatlanok. De egyre találkozunk velük, belénk szívárognak és sokszor nem tudjuk, hogyan foglaljunk állást velük szemben. Azért szükséges, hogy világosan fogalmazzuk meg a problémát, és igazságot szolgáltatva a pogány vallások értékének, világosan lássuk, miben múlja felül őket a kereszténység.

A történelem keresztény szemlélete

A kereszténység legelső jellemvonása, hogy hisz egy történeti tényben: Krisztus megtestesülésének és feltámadásának té-

nyében. Ez az esemény Istennek a történelemben való olyan beavatkozása, amely gyökerében megváltoztatja az emberi világot és abszolút újdonságot jelent. Ez teljességgel megkülönbözteti minden más vallástól a kereszténységet, melyet — mint René Guénon teszi — az őstradicó valamilyen formájára vezetni vizsgálja, mint éppen attól fosztani meg, ami eredeti benne.

A nagy nem-keresztény vallások állítják, hogy létezik egy örök világ, amelynek semmi köze az ideig-valóval, de ismeretlen előttük az örökkévalóságnak az időbe való behatolása, amely az időnek tartósságot ad és történelemmé forralja. (Ez áll még a bibliai kinyilatkoztatásra támaszkodó izlámra is, sőt — például a szadduceizmusban — még a zsidó vallásban is így volt.)

A kereszténységgel valóban valami új kezdődik: egy isteni beavatkozás az embereket új rendbe emeli, a természetfelettibe. Ez a beavatkozás visszavonhatatlanul felemelése az embernek, értéknövekedés, amely tőle többé el nem vehető. Semmi sem bontja fel többé isteni és emberi természet egyesülését Krisztusban. Ettől kezdve van múlt és jövő a szó teljes értelmében. A világ történelemmé szerveződik, amelyben az isteni behatások döntő tényezők.

A keresztény kinyilatkoztatás

Ami a teremtéstől kezdve Ábrahám meghívásán át Krisztus születéséig történik, az szent történet: a *mirabilia Dei* története. A biblia ennek dokumentuma. És érdemes ráeszmélni, hogy a világ összes szent könyvei közül egyedül a biblia az, amely történelem, nem pedig tanok fejtegetése.

Ez a történelem nemcsak a régi idők eseményeiből áll; az Új Testamentum itt köztünk folytatódik az Egyház szentségeiben. A keresztény ember tudatában van annak, hogy szent történelemben él: olyan világban, ahol Isten nem szűnik meg munkálkodni, közreműködni és csodálatos cselekvéseket hajtani végre, amelyek megtérésben és a szívek megszentelődésében teljeseznek be. A keresztény szemlélet számára ez a valóságos történelem, realisabb, a birodalmakénál és találmányokénál; és titokzatos módon, a természetfeletti szeretet működéseken ebben bontakozik ki a Krisztus romolhatatlan teste.

Ez a történelem úgy áll előttünk, mint egy cél felé rendezett terv. A cél Isten dicsősége s az ember megszentelődése, s ez beteljesült Jézus Krisztusban. Benne a teremtés elérte célját; a világ sikerült. Ebben az értelemben Krisztus a *Novissimus Adam*, örök időkre a „legújabb ember“.

Jellemző vonása a világ keresztény szemléletének, hogy benne a döntő esemény már megtörtént; eszerint semmiféle új mozzanat nem hozhat Krisztushoz mérhetően fontosat. Így egy olyan eljövendő vallás fogalma, amely felé a kereszténység csak átmenet lenne, képtelenség. Krisztuson nem lehet túljutni.

Am, ha a dolgok Krisztuson alapuló rendje a végső rend is, azért van benne belső növekedés. A megtestesüléssel a növekvés elkezdődött; eljövendő beteljesedése pedig a paruzia lesz, Krisztus második eljövetele, az üdvösségtörténetnek utolsó eseménye. Ezt az jellemzi, hogy a feltámadás, amely addig csak a lelkek világában bontakoztatta ki hatását, visszhangozni fog az egész kozmoszban. A kereszténység tehát a megtestesülés után is eszkatológiai jellegű: várakozás Isten utolsó beavatkozására, amikor visszaveszi művét, hogy végső beteljesülésre vigye.

Az ember keresztény felfedezése

A kereszténység — mondtuk — Istennek a világba való be-nyúlása Jézus Krisztusban. Most egy második tételhez értünk: egyedül Istennek ez a cselekvése mentheti meg az embert, vagyis nincs üdvösség, csak Jézus Krisztusban. Ezt nem érti meg, aki azt állítja, hogy minden vallás misztikája az azonosságig hasonló. Kétségteljesen tagasnak tetsző szemlélet, mely könnyen meg- téveszt némelyeket, és melyet aztán szembeállítanak a kereszténység kizárólagossági igényével. De aki azt tartja, hogy az összes vallások misztikája egyforma, végül arra a megállapításra jut, hogy az embert a világtól való elszakadás és az Istennel való egyesülés askétikus erő kifejtése menti meg, nem pedig Jézus Krisztus keresztje. Itt is gyökeres ellentét van köztünk.

Értsük meg jól: egyáltalán nincs szó itt a nem-keresztény vallások kontemplatív és askétikus életének lebecsüléséről. Kína például Konfucius tanításában csodálatosan böles tanokat fejlesztett ki az emberek egymásközi viszonyaira vonatkozólag. India olyan nép példáját nyújtja nekünk, amely mindig az askézisban és a szemlélődésben látta a legfőbb eszményt. De mindez azt feltételezi, hogy az ember képes a saját erejéből eljutni Istenhez. Ezt a felfogást a kereszténység határozottan tagadja, és pedig két okból.

Az első az eredeti bűn valósága. Az eredeti bűn szakadás Isten és ember között, amelyet az ember saját erejéből nem tud megszüntetni. Nem elég azt mondani, hogy az embernek, aki a külvilághoz való fordulásával elidegenedett a spirituális világtól, csak el kell fordulni a testi élettől, hogy visszajusson a lelkeséghez, mint a tulajdonképeni létéhez. A kereszténység számára *nem a test* a bűn principiuma, hanem *az egész ember* testestül-lelkestül rabja a bűnnek és csak Isten mentheti meg kegyelmével. — A második ok a keresztény Isten abszolút hozzáférhetlensége; csak Ő képes az embert természetének részesévé tenni, vagyis a természetfeletti életbe bevezetni. A hinduizmus és az ujplatonisták számára a lélek természete szerint isteni, és ha a lélek megszabadítja magát mindattól, ami tőle idegen, akkor önmagát megtalálva megtalálja Istent. Csakhogy ez a felfogás azt

rejt magában, hogy nincs alapvető különbség a teremtetlen Isten és a teremtett szellem között. India miszticizmusa bizonyos panteizmust tételez fel. Ezzel szemben a kereszténység első hittétele a teremtő Istenről szóló tan, vagyis a lényeges különbség Isten és ember között. Egyedül csak Isten képes tehát az emberi felemelni önmagáig, azaz a természetfeletti életbe, amelynek csúcsa a misztikus élet. Ezt semmiféle emberi eszkézzel nem lehet elérni.

Ebből számos következtetés adódik, amelyek megmutatják a kereszténység páratlanságát. Az első az, hogy a megmentő tényező a Krisztus megváltó tevékenységébe vetett hit, nem pedig a puszta aszketikus erőfeszítés. Ennek a tannak Szent Agoston volt nagy védelmezője Pelagiusszal szemben. Az embertől Isten csak annyit kíván megmentéséhez, hogy ismerje el bűnös voltát és nyissa meg magát a kegyelemnek. Az alázatosság az üdvösség lényeges feltétele, a kevelység legnagyobb akadálya. Látnivaló, hogy a nézetek homlokegyenest ellenkeznek. A vallási relativizmus szemében a *bensőséges lelkek* menekülnek meg, bármely valláshoz tartoznak is, a kereszténység szemében azok, *akik hisznek*, tekintet nélkül bensőségeségük fokára. Egy kis gyermek, egy munkájával elfoglalt dolgozó, ha hisz, több, mint a legnagyobb aszketák. Szépen mondja Guardini: „Nem vallási személyiségek vagyunk, hanem az Ige szolgálói.” Krisztus mondta: Keresztelő Szent János a legnagyobb volt az emberek szülőttei között, de az Ország fiainak legkisebbje nagyobb nála. Lehetnek nagy vallásos egyéniségek a kereszténységen kívül; lehetnek korszakok, amelyekben a legnagyobb vallásos egyéniségek a kereszténységen kívül élnek: nem fontos. A fontos: Krisztus szavának engedelmeskedni.

Ebben a megvilágításban tűnik ki a különbség keresztény és nem keresztény misztika között. Amazok számára az Istennel való egyesülés olyan aszkézis végső eredménye, amely által a lélek — elszakadva mindentől, ami idegen tőle — megtalálja a maga tiszta lényegét, vagyis az Istent. A hangsúly tehát itt az aszketikus gyakorlatokra és módszerekre esik.

A keresztény misztika is használja ezeket a módszereket, de ezek mindig másodlagosak maradnak és sohasem elégségesek. A keresztény Isten élő és transzcendens Isten, akit semmiféle módszer sem tud foglyul ejteni. Szabadon közli magát, amikor és ahogyan akarja. A misztikus élmény nem függ semmiféle feltételtől. Szent Pált a damaszkuszi úton éri az Isten kegyelme. A kegyelemnek nincs más forrása, mint az Isten szeretetének szuverén szabadsága. A lelket a kegyelem befogadására nem annyira a pszichológiai gyakorlatok, mint inkább bizonyos Istennek kedves vallásos magatartások teszik alkalmassá. A keresztény misztikusok ezen a téren főként a saját akaratukról való lemondást és az Isten akaratának való föltétlen alávetettséget említik. A misztikus kegyelmek semmiképpen sincsenek a kontempla-

tív élet formáihoz, a hallgatás és összeszedettség külső gyakorlataihoz kötve; akár a legteljesebb tevékenység közepett is be tudja fogadni őket a lélek, ahogyan Xavéri Szent Ferenc példája mutatja.

Ezt az ellentétet a kereszténység és a nem-keresztény vallások között így is ábrázolhatjuk: olyan, mint a hős és a szent közötti különbség. Az indiai aszkéták teljesítményei bámulatra méltóak; talán a legnagyobb dolog ez, amit emberi sikon ismerünk. De a szentek: az valami más. Emberileg tekintve gyakran gyávák és gyengék. Nehéz dolgokra vállalkoznak, amelyek fölülmúlják az emberi erőt, de ők Isten erejére támaszkodnak. Ilyenek voltak az első századok vértanúi, ilyen Jean de Brébeuf, aki azt mondta, egy túsúrást sem birna kiállni, s elment az irokézok közé, hirdetni az evangéliumot, jól tudva, hogy a legkegyetlenebb kínzásoknak teszi ki magát. Ezért tud a szent alázatós maradni, még ha a legnagyobb dolgokat is hajtja végre. Szent Pál így határozta meg az Evangéliumot: „Az Isten ereje az mindenkinek az üdvösségére, aki hisz, elsősorban a zsidó és aztán a görög számára is.” (Róm. 1, 16). És ezzel eljutottunk a lényegig: A kereszténység elsősorban nem az ember erőfeszítése Isten felé, hanem isteni erő, amely az emberben beteljesíti azt, ami az embert meghaladja. Az ember erő kifejtése csak felelet erre. Ez a kereszténység transzcendenciájának második vonása.

A dogmák

Eddig mindenekelőtt a kereszténység isteni tény-jellegét hangsúlyoztuk. Transzcendenciája azonban tanításaiiban is megnyilvánul. Ezt ismeri félre a vallási relativizmusnak egy harmadik neme, amely úgy gondolja, hogy a legfőbb keresztény dogmákat — Szentháromság, megváltás — más nagy vallásokban is feltalálja. Van ugyan néhány hasonlatosság, ezeknek a felületességét azonban már gyakran bebizonyították. A kereszténység gyakran felhasználta a természeti vallások szimbolikáját, de ezek másodlagos fejlődések és művelődési alkalmazkodások. A keresztény dogmák eredetüket tekintve: új kinyilatkoztatások.

Nem azt mondjuk ezzel, hogy a természeti vallások nem ismertek meg bizonyos igazságokat Istenről: ez az állítás nem fedné az igazságot. Maga Szent Pál tanítja: „Ami láthatatlan Istenben, észlelhető a világ teremtése óta, mert az értelem a teremtmények révén felismeri” (Róm. 1, 20). Isten nem hagyta Ábrahám előtt sem az emberiséget minden kinyilatkoztatás nélkül és az emberek bizonyos fokig megismerhették létezését és megsejtettek egyet-mást az Ő tökéletességeiből, de itt meg is álltak. A nem keresztény vallások felfogták azt, amit a magára hagyatott emberi értelem fel tud fedezni Istenről: külső vonásait, létezését, és azon tökéletességeit, amelyek a világban való működésében megnyilvánulnak.

Van azonban valami, amit emberi értelem sohasem sejtethetett volna, van egy küszöb, amelyet emberi láb soha át nem lépett, van valami homály, amelybe nem lehet behatolni: ez az Isten belső életének titka. A Szentháromság mélységei teljességgel megközelíthetetlenek az ember számára. Istent soha senki nem látta. Az Egyszülött Fiú, aki az Atya kebelén vagyon — ő jelenti ki (Ján. 1, 18).

Ezzel középpontjába értünk annak, ami a kereszténység elvitázhatatlan eredetisége: Isten fia, aki megjelent közöttünk, kinyilatkoztatott nekünk két egymástól elválaszthatatlan igazságot. Az egyik a szeretet ama titokzatos életének jelenléte az Istenben, amelynek Szentháromság a neve; a másik a hozzánk szóló hívás, hogy Benne és Átala vegyünk részt ebben az életben örök időken át. A kereszténység egy személyben, Jézus Krisztusnak, az emberré lett Istennek személyében egyesül: benne található fel minden, amit tudnunk kell. A természetes vallások — és ez az ő nagy értékük — bizonyosságot tesznek az embernek Isten felé való mozgásáról; a kereszténység az Isten mozgása, aki Krisztusban megragadja az embert, hogy magához vezesse.

A kereszténység és a pogány vallások

Fel kell még vetnünk a kérdést; milyen vonatkozásban állnak a nem-keresztény vallások a kereszténységgel?

Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy a pogány vallások mindazzal, ami értékeset tartalmaznak, mintegy leülepedési Isten első kinyilatkoztatásának, amelyre Szent Pál céloz a rómaiakhoz írt levelében. Ez megfelel a kozmikus szabályszerűségében megnyilatkozó isteni gondviselésnek. Kifejezése annak a szövetségnek, amelyet Isten Noéval kötött, kötelezve magát, hogy a természet rendjéhez hű marad. Ezen a kinyilatkoztatáson azonban túlmegy az Istennek az a belépése a történelembe, amely Ábrahámmal kezdődik és Jézus Krisztusban teljeseedik ki. Ebből elsősorban az következik, hogy mi a nem-keresztény vallásokat elavultaknak látjuk. Nem mindenestül hamisak, megvan a részük az igazságból. Krisztus megjelenése óta azonban Isten e világban való munkálkodásának egy immár meghaladott szakaszáról tanúskodnak és így elvesztették eredeti jelentőségüket. Előfutárok voltak: ez volt a szerepük. Bizonyos értelemben Szokratesz, Buddha, Zoroaszter is előfutárok: az emberiség vallási fejlődése egy-egy szakaszának felelnek meg.

De az előfutárnak el kell halványodnia és át kell adnia helyét annak, akinek útját előkészíteni küldetett. Ezért azok a vallások, amelyeknek megvolt a szerepük Jézus Krisztus eljövételének előkészítésében, ma már nem látszanak előttünk érvényesnek; nincs már meg egykori létjoguk; attól kezdve, hogy a Krisztus megjelent, elvesztették életüket és megromlottak. És ha meg

kell állapítanunk, hogy minden nem-keresztény vallásban van valami Istennek a kozmoszon keresztül adott őskinyilatkoztatásából, meg kell mondanunk azt is, hogy az őskinyilatkoztatás nyomai mindenütt hamissá torzultak. Ezt már Szent Pál is tanította. Miután kifejtette, hogy az emberek megismerhették Istent a látható világból, így folytatja: „Feleserélték a halhatatlan Isten dicsőségét halandó embereknek, sőt madaraknak, négy-lábúaknak és csúszó-mászóknak képmásával“ (Róm. 1, 23). Vagyis minden nem-keresztény vallásban igaz értékek mellett ott van egy mélyszéges eltévelyedés is: a bálványimádás.

AZ ELHAGYOTT

*Magadra maradtál,
Jézusom, aranyszál,
köröskörül vaksetét.
Közel s távol ébren
nincs egy teremtmény sem
kezét nyujtani feléd.
Mégis: egy kőbor eb
föllelvén rejteked
öldbe hajtja fejét.*

*Nincsen egy jó szava
Hozzád, Isten Fia,
senkinek, megnyugtató?
Rezzen az ég s íme
egy kis fülemile
dala zendül, rikató.
Hát az ember hol van?
Alant a majorban
megszikordul egy ajtó...*

Szedő Dénes